

АНОТАЦІЯ

Кошук Анна Юрїївна. «Концептуальна опозиція EHRE-UNEHRE в німецькій лінгвокультурі (на матеріалі словників та медійного дискурсу)».

Дипломна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти. На правах рукопису. Спеціальність 035.043 Філологія. Спеціалізація Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька. Івано-Франківськ, 2025.

Магістерська дипломна робота присвячена дослідженню бінарної концептуальної опозиції *Ehre–Unehre* в сучасній німецькій мові крізь призму лінгвокультурної парадигми. У роботі проаналізовано теоретико-методологічні засади вивчення концептів і концептуальних опозицій, зокрема категоризаційний потенціал бінарності в системі лінгвального мислення. Визначено онтологічну природу опозиції честь/безчестя як лінгвокультурної універсалії, що відображає морально-етичну шкалу німецькомовної спільноти.

На основі лексикографічного аналізу (словники Duden, DWDS, Wahrig) інвентаризовано лексико-семантичні поля концептів *Ehre* та *Unehre*, описано їхню структурну організацію (ядро, центр, периферія), а також простежено особливості вербалізації через субстантивні, атрибутивні, процесуальні та фразеологічні номінації. В окремому підпункті розглянуто лексико-стилістичні засоби образної номінації концептів у медійному дискурсі (Spiegel, Die Zeit, Süddeutsche Zeitung тощо).

Матеріалом дослідження виступили тлумачні та фразеологічні словники, а також корпус німецьких публіцистичних текстів. Методологічну основу становлять концептуальний, компонентний, дистрибутивний і лінгвостилістичний аналіз.

Практичне значення дипломної роботи полягає в можливості використання результатів у викладанні німецької мови, лексикології, когнітивної лінгвістики та культурології.

Ключові слова: концептуальна опозиція, честь, безчестя, німецька мова, лексико-семантичне поле, фразеологізм, образна номінація, ціннісна категоризація.

ZUSAMMENFASSUNG

Koschuk Anna Yuryivna. «Binäre konzeptuelle Opposition EHRE-UNEHRE in der deutschen Sprachkultur (auf Materialien aus Wörterbüchern und Mediendiskursen)». Diplomarbeit der zweiten (Master-) Stufe der Hochschulbildung. In Form eines Manuskripts. Fachrichtung 035.043 Philologie. Fachbereich Germanische Sprachen und Literaturen (einschließlich Übersetzung), erste Sprache – Deutsch. Iwano-Frankiwska, 2025.

Die vorliegende Masterarbeit ist den Besonderheiten der Verbalisierung von binärer konzeptueller Opposition *Ehre–Unehre* in der modernen deutschen Sprache aus der Perspektive der Sprachkultur gewidmet. Im Mittelpunkt der Arbeit steht die Untersuchung von Struktur, semantischer Organisation und stilistischer Realisierung dieser binären konzeptuellen Opposition.

Die Diplomarbeit besteht aus einer Einleitung, zwei Kapiteln, einem allgemeinen Fazit und einem Literaturverzeichnis.

Im ersten Kapitel werden theoretische Grundlagen der Konzeptforschung dargestellt: das Wesen des Begriffs «Konzept», die ontologische Struktur konzeptueller Oppositionen sowie die methodischen Voraussetzungen für deren Erforschung.

Im zweiten Kapitel erfolgt eine detaillierte Analyse der lexikalisch-semantischen Felder der Konzepte *Ehre* und *Unehre* anhand lexikographischer Ressourcen (Duden, DWDS, Wahrig, Langenscheidt). Die Inventarisierung umfasst substantivische, attributive, verbale und phraseologische Benennungen. Zudem wird die bildhafte Nomination im Mediendiskurs untersucht, insbesondere in den Texten aus der deutschsprachigen Presse (Spiegel, Die Welt, Frankfurter Allgemeine Zeitung u. a.).

Das allgemeine Fazit fasst die Forschungsergebnisse zusammen.

Die Arbeit basiert auf allgemeinen wissenschaftlichen und sprachspezifischen Analysemethoden, darunter die konzeptuelle, komponentielle, distributionsbezogene und stilistische Analyse.

Der Forschungsbeitrag besteht in der Identifikation kulturell markierter Ausdrucksmittel der Konzepte *Ehre* und *Unehre*, die deren Bedeutung im moralischen, gesellschaftlichen und kommunikativen Kontext der deutschen Sprachgemeinschaft verdeutlichen.

Die Ergebnisse der Studie sind für die Konzeptologie, Emotiologie, interkulturelle Kommunikation und den Fremdsprachenunterricht nutzbar.

Schlüsselwörter: konzeptuelle Opposition, Ehre, Unehre, deutsche Sprache, lexikalisch-semantisches Feld, Phraseologismus, bildhafte Benennung, Wertorientierung.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЕНРЕ–УНЕНРЕ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	11
1.1. Поняття «концепт» у сучасному мовознавстві.....	11
1.2. Онтологічна сутність концептуальних опозицій.....	17
1.3. Концептуальні опозиції як один з найважливіших принципів категоризації дійсності.....	21
1.4. Методологічні засади дослідження концептуальних опозицій на лексико- семантичному та стилістичному рівнях мови.....	27
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ТА ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЕНРЕ–УНЕНРЕ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	35
2.1. Структурно-семантичні характеристики компонентів концептуальної опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ на лексикографічному матеріалі.....	35
2.1.1. Інвентаризація лексико-семантичного поля концепту ЕНРЕ на основі аналізу словникових дефініцій імені концепту.....	40
2.1.2. Інвентаризація лексико-семантичного поля концепту УНЕНРЕ на основі аналізу словникових дефініцій імені концепту.....	47
2.1.3. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концептуальної опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ на основі аналізу словникових дефініцій.....	55
2.2. Структурно-семантичні характеристики компонентів опозиції ЕНРЕ– УНЕНРЕ опозиції на матеріалі медійного дискурсу.....	58
2.2.1. Структурно-семантичні характеристики субстантивних номінацій опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ.....	63
2.2.2. Структурно-семантичні характеристики атрибутивних номінацій опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ.....	66

2.2.3. Структурно-семантичні характеристики процесуальних номінацій опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ.....	70
2.2.4. Структурно-семантичні характеристики фразеологічних номінацій опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ.....	74
2.2.5. Характеристика лексико-стилістичних засобів образної номінації опозиції ЕНРЕ–УНЕНРЕ.....	77
Висновки до розділу 2.....	82
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

Актуальний стан розвитку галузі мовознавства визначається посиленням зацікавленості до питань концептуалізації та категоризації оточуючої реальності. Вивчення концептів як основної форми систематизації знань, відіграє ключову роль у наукових роботах багатьох науковців. Праці таких вчених, як А. Анісімової, О.М. Газуди, А. Загнітко, К. Маєвської, В. Манакіна, Л. Молгамової, Л. Репп, О.О. Селіванової, В.Л. Шевчук, Г.В. Щербак та інших відзначаються науковим матеріалом стосовно формування мовної та концептуальної картин світу. Розглядаючи основні проблеми, мовознавці акцентують свою увагу також на окремих вагомих концептах. Проте історична множинність нашарувань, спеціальні взаємозв'язки, асоціативно-сміслові навантаження, які властиві мовно-культурним концептам, визначають потенціал для подальших розробок, а також перспективи пізнання. Питання концептуалізації лексем, концептів та значень у мові – це складна та комплексна тема, що має тісний зв'язок із такими науковими напрямками як лінгвістика, когнітивна наука та філософія.

Термін «концепт» – це загальний термін для декількох наук: когнітивна психологія, когнітивна лінгвістика, культурологічна лінгвістика. Концепт становить універсальну когнітивну одиницю. В її основі лежать поняття, на яких базується певна культура, цінність та/або образ. Як правило, він реалізується через лексичні та фразеологічні засоби. Також це має відношення і до концептуальної опозиції «EHRE–UNEHRE», яка, відображаючи універсальні цінності особистості, в різноаспектних мовах має своєрідну вербалізацію. У моєму дослідженні проаналізовано специфіку її вираження в системі німецької мови. Дане дослідження відображає один із ключових напрямків лінгвістичних досліджень сьогодення, під час яких розв'язуються проблеми вербалізації концептуальної опозиції «EHRE–UNEHRE».

Концепт «EHRE» та «UNEHRE» в концептуальній опозиції «EHRE–UNEHRE» є однією з основних мовно-культурних сталих величин у національних картинах світу, зокрема в німецькій. Він описує не лише філософські уявлення та ціннісні орієнтири соціуму, але також спеціальні норми

і звичаї, набуваючи за нових життєвих обставин сучасних соціокультурних поєднань, саме це і зумовлює **актуальність** роботи.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є концептуальна опозиція EHRE–UNEHRE у сучасній німецькій мові.

Предметом дослідження є семантико-функціональні характеристики компоненті концептуальної опозиції EHRE–UNEHRE та особливості їх реалізації в медійному дискурсі.

Мета дипломної роботи полягає у вивченні окремих аспектів лексико-семантичної системи німецької мови, описі структури концептуальної опозиції EHRE–UNEHRE на матеріалі синонімічних, тлумачних та фразеологічних словників німецької мови, визначенні особливостей її вираження лексико-стилістичними засобами образної номінації в медійному дискурсі, зокрема в газетно-журнальній періодиці, онлайн-ЗМІ та медіааналітиці.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання** дослідження:

- розкрити теоретичні основи вивчення концепту та концептуальних опозицій і охарактеризувати їх;
- встановити лексико-семантичні, фразеологічні засоби вербалізації концептуальної опозиції «EHRE–UNEHRE» в сучасній німецькій мові;
- здійснити на базі аналізу словникових визначень інвентаризацію лексико-семантичних груп субстантивних, атрибутивних, процесуальних та фразеологічних номінацій, що формують лексико-семантичне поле опозиції «EHRE–UNEHRE»;
- описати семантичне вираження досліджуваної концептуальної опозиції за допомогою семантичного аналізу її компонентів (на основі дослідження лексикографічних джерел та публіцистичних текстів);
- встановити лексико-стилістичні засоби образної номінації опозиції «EHRE–UNEHRE».

Матеріал дослідження. Матеріалом дослідження є тлумачні словники сучасної німецької мови, а саме: «Duden» «Duden online», «Wahrig Deutsches

Wörterbuch», «Langenscheidt», «Deutscher Wortschatz-Portal», «DWDS», «Das Deutsche Referenzkorpus DeReKo», «COSMAS II».

Методи дослідження. Дослідження опозиції «EHRE–UNEHRE» передбачає застосування загальнонаукових методів (індукції, опису, узагальнення) та власне лінгвістичних методів (концептуального, компонентного, дистрибутивного, системного та лінгвостилістичного аналізу).

Теоретичне значення дослідження. Результати дипломної роботи доповнять наявні напрацювання щодо питання мовного втілення універсальних концептів, вивчення ЛСП, особливостей функціонування концептів у німецькій мові.

Практичне значення дипломної роботи. Результати і матеріал дипломної роботи можуть використовуватися для досліджень у галузі концептології, емотіології, психолінгвістики та в практиці німецької мови.

Апробація роботи. Основні результати дослідження було представлено та обговорено на X Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих дослідників, аспірантів та студентів «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації» (09 жовтня 2025 р.), а також висвітлено у статті «Концептуальна опозиція *Ehre – Unehre* в німецькій лінгвокультурі» у фаховому виданні категорії Б «Віснику науки та освіти «Наукові перспективи» (Серія «Філологія»).

Структура дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків та списку використаної літератури.

У вступі визначено актуальність теми дипломної роботи, її мету та завдання.

У першому розділі охарактеризовані сучасні підходи до вивчення концептів, окреслено роль концептуальних опозицій у категоризації дійсності, продемонстровано методи дослідження концептуальної опозиції «EHRE–UNEHRE».

У другому розділі описано структурно-семантичні ознаки компонентів концептуальної опозиції «EHRE–UNEHRE» на матеріалі лексикографічних

джерел, за результатами аналізу словникових визначень імені концепту проведено інвентаризацію ЛСП концептів «EHRE і UNEHRE», проаналізовано лексико-фразеологічні та лексико-стилістичні засоби їх вербалізації. Описано структурно-семантичні ознаки субстантивних, атрибутивних, процесуальних та фразеологічних номінацій опозиції «EHRE–UNEHRE», а також охарактеризовано лексико-стилістичні засоби її образної номінації.

У загальних висновках підсумовуються результати дослідження.

Загальний обсяг дипломної роботи складає 106 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінках. Список використаної літератури містить 76 джерел, серед яких сучасні німецькі словники, статті, публіцистичні твори та медійний дискурс. Додатки складають 11 сторінок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У межах сучасного мовознавства концепт розглядається як ментальна одиниця, що структурно об'єднує когнітивні, лінгвістичні та культурологічні аспекти репрезентації знання. Відповідно до теоретичного аналізу поняття «концепт» у лінгвокогнітивній та лінгвокультурологічній парадигмах інтерпретуємо його як складну семантичну структуру, що виступає базовою одиницею категоризації й концептуалізації дійсності в мовній свідомості. У межах дослідження концепт трактовано як динамічне ментальне утворення, що відображає ціннісні орієнтири конкретної лінгвокультурної спільноти.

2. Бінарна концептуальна опозиція *Ehre&Unehre* розглядається як універсальна одиниця мислення, яка віддзеркалює антиномічну природу людського досвіду. Вона ґрунтується на протиставленні позитивної й негативної оцінки, втілюючи ціннісні орієнтири, притаманні німецькій лінгвокультурі. Концептуальні опозиції виконують функцію когнітивного механізму впорядкування та осмислення дійсності, а також утворюють інтерпретаційну сітку для мовної об'єктивації моральних і соціальних понять.

3. У дослідженні реалізовано комплексну методологічну стратегію, що включає концептуальний, компонентний, дистрибутивний, семантичний і стилістичний аналіз. Такий підхід дає змогу ґрунтовно окреслити лексичну репрезентацію бінарної опозиції *Ehre&Unehre*, розкрити структурну організацію її семантичних складників, визначити ядро й периферію лексико-семантичних полів, охарактеризувати стилістичні та фразеологічні особливості її вербалізації.

4. На основі лексикографічного аналізу імен концептів *Ehre* та *Unehre* здійснено інвентаризацію відповідних лексико-семантичних полів. Ядро ЛСП EHRE формують іменники *Würde, Ansehen, Achtung, Integrität*, а периферію – *Glanz, Edelmut, Ritterlichkeit* тощо. ЛСП UNEHRE охоплює ядро у вигляді лексем *Schande, Schmach, Ehrlosigkeit* та периферійні одиниці на зразок *Verachtung, Infamie, Schmähung*. Ці лексеми відображають ментальні уявлення про честь як моральну вартість, а безчестя – як соціальне приниження або моральну девіацію.

5. Визначено, що в межах медійного дискурсу концептуальна опозиція *Ehre/Unehre* вербалізується за допомогою широкого спектру лексичних засобів: субстантивних, атрибутивних, процесуальних номінацій. Субстантивні одиниці, такі як *eine Person der Ehre* або *ein Leben voller Schande*, позначають носіїв концептів; атрибутивні (*ehrenhaft, unehrenhaft, schändlich*) детермінують їх ознакові характеристики; процесуальні (*jemanden ehren, entehren, beschämen*) – динамічні аспекти соціальної оцінки.

6. Виявлено фразеологічні засоби реалізації опозиції *Ehre/Unehre*, що формують її культурно маркований концептуальний шар. У фразеологізмах типу *mit heiler Ehre davonkommen, jemandem Ehre antun, Schande über dein Haupt* простежується глибока експресивність та історико-культурна зумовленість, яка засвідчує високу цінність концепту EHRE у німецькій лінгвокультурі та глибоке стигматизування концепту UNEHRE.

7. Аналіз образної номінації допоміг виявити стилістичні особливості репрезентації досліджуваної опозиції. Метафоричні структури, як-от «*Ehre ist ein Licht, das nicht verlöschen darf*» або «*Die Unehre klebt wie Schmutz an seinem Namen*», створюють глибокі когнітивні образи, де честь постає як джерело світла, а безчестя – як бруд або тінь, що залишається з людиною. Такі образи активізують моральну аксіологіку мовної картини світу.

8. У дослідженні засвідчено, що концептуальна опозиція *Ehre/Unehre* представлена не лише через мовні засоби, а й через дискурсивні стратегії німецькомовної преси, зокрема у виданнях *Spiegel, Die Zeit, Welt*, де *Ehre* (честь) часто подається як ознака державного діяча, солдата, героя, а *Unehre* (безчестя) – як результат моральної або юридичної девіації. Отож, лінгвістичні засоби вербалізації опозиції *Ehre/Unehre* виконують не лише номінативну, а й світоглядну функцію, формуючи уявлення про соціально прийнятне та неприйнятне.

9. Концептуальна опозиція *Ehre/Unehre* в сучасній німецькій мові репрезентує складну систему, як лексико-семантичних, так і стилістичних і фразеологічних засобів, що акумулюють культурні цінності, моральні уявлення та соціальні оцінки. Вона віддзеркалює фундаментальні категорії людського

буття – гідність, справедливість, визнання, сором, провину та осуд – і є однією з ключових структур категоризації моральної сфери у німецькій лінгвокультурі.